

"Bijdragen voor de geschiedenis
van het Bisdome van Haarlem,"
deel 25, 1900.

„Weduwe van Jansz.; in zijn leeven Dienaar tot Hoo-
„renaar buiten de stad Gorinchem, om te hebben alimen-
„tatie voor haar en voor haare kinderen, is geapostilleert:

„De Staaten van Holland hebben in aansiening van
„de desolaatheid van de supplianten alhier, en dat deselve
„met veele kleene kinderen zijn belast, om te verhoeden
„dat zij tot armoede niet geraaken, en te voorzien dat
„de voornoemde supplianten met haare kinderens haar
„eerlijk moogen draagen en tot eer haare kinderens
„opvoeden en onderhouden moogen, deselve supplianten
„uit meededoogentheid gegunt en accordeert, gunnen en
„accordeeren bij deesen elx de somme van *vijftig ponden*
„*van veertig grooten 's jaars*, tot alimentatie haar leeven
„lang geduurende, uit *de goederen gekoomen van het*
„*convent van 's Gravesande*, en dat overmits het vertrek
„*van eenen Gerrit Gerrits conventuaal aldaar*; ordon-
„neerende den Ontvanger derselver Goederen Dirk
„Hendriksz. Tromperius, of die indertijd sal moogen
„weesen, de voorschreeve somme van vijftig ponden
„'s jaars als vooren uit te reiken en te betalen, en mits
„overbrengende voor het eerste copie autenticq van deesen
„en voorts jaarlijks behoorlijk acquit daarop dienende,
„sal hetselve in reekeninge gepasseert worden.

„Hetselve op het versoeck van Marijtge, Weduwe van
„Jan Faasz., in zijn leeven Dienaar tot Schoonhoven en
„Bergambacht, is geaccordeert gelijke *vijftig ponden*
„*'s jaars, uit de inkomsten van de Convente goederen aldaar,*
„*bij afsterving van de Conventuaalen eenig overschot*
„*bevonden wordende*”.

Gemeente Den Haag
Dienst Ruimtelijke en
Economische Ontwikkeling
379 Monumentenzorg
Postbus 29734
2502 LS Den Haag

EIKENDUINEN vóór de Hervorming.

Eikenduinen, van te voren Hekenduinen geheeten ¹⁾, met oost- of half-Loosduinen en Scheveningen vormden in den laatsten tijd de drie rechtsbannen van Haag-ambacht. Vroeger schijnt dit echter niet zoo geweest te zijn. Naar de *Bijdragen* ²⁾ te oordeelen zou men ten minste zeggen, dat eerstgenoemde ban voorheen een zelfstandig ambacht was, „*de ambachte van Eickenduynen*”. Van Ollefen en Bakker spreken zelfs van de heerlijkheid Eikenduinen, doch zij vergaten ongelukkiglijk het minste gewag te maken van de Heeren dier Heerlijkheid, want men vindt slechts in een vonnis van den Hove van Holland in dato 5 Julii 1443 ³⁾, dat de Heeren van Wassenaar er het tiendrecht bezaten. Of Eikenduinen evenwel een zelfstandig ambacht geweest is van den beginne af d. i. van het invoeren der ambachten af? Ik geloof het niet, want eerst later zal deze duingrond afgezand en vruchtbaar gemaakt zijn. Hoe het echter ook zij, in 1514, in 1496, ja, in 1477 zelfs was het geen afzonderlijk ambacht meer, maar met oost-Loosduinen maakte het 't „*West-Ambocht van der Hage*” uit.

1) Van eiken, eeken en duinen, welke met dat soort hout beplant waren.

2) d. XV, bl. 81. Memorie van Direk Crab.

3) *De Riemer*, d. I, bl. 18. Zooals wij later zullen zien, hadden de Graven de heerlijkheids-rechten aan zich gehouden.

Volgens opgaaf der „buyren” bij de verponding in 1514 ¹⁾ was dit ambacht groot omtrent 600 morgen, en „daer-
„onder waren 570 mergen, geestelicke ende waerlicke
„buyten der Haghe toebehoerende, die niet mede en
„gelden, noch en geven”. Het beste land aldaar was
echter nog niet van veel waarde, want „van den voors.
„lande gelt de mergen te huyre 2 1/2 Rh. gl., 2 Rh. gl.
Zeer slecht land was er in die zandstreek natuurlijk niet
minder; dit deed 12 of 10 st.” De „oncost van dyckaetje,
„sluysgelt ende plantinge van duynen” was echter ook
niet groot, want zij beliep maar „3 groten upten mergen”.
Huizen bezat het in 1477 en 1496, 61; doch in 1514
slechts 50, en dezen waren nog over het ambacht ver-
spreid. Evenwel was er omtrent een klein half uur ten
westen van den Haag en een groot half uur ten oosten
van Loosduinen ook een buurt of gehucht, en van daar
zeker, dat Eikenduinen in 1483 ²⁾ en nog in 1571 ³⁾
onder *die dorpen van den Hage* werd geteld.

De opgezetenen van dit ambacht waren niet rijk, want
van de 50 huisgezinnen, „isser in 1514 wel 20, die van
„den aelmisse leven”. Gelukkig behoefden zij dan ook
maar alleen exchyse (accijns) te betalen, want, omdat zij
met 14 wagens in dienst van de zwepe waren, dat is
omdat zij met 14 wagens hofservituyten moesten verleenen,
waren zij vrij van „schoth” ⁴⁾. Omstreeks het jaar
1400 schijnen zij het echter beter gehad te hebben, want
bij het proces (voor den Hove van Holland) van den
Haag tegen Scheveningen in 1483 verklaarden Bailliu,
Scout en Scepenen van eerstgenoemde plaats: „dat hier

1) *Fruin*. Informatie.

2) *De Riemer*, t. a. p. bl. 28.

3) t. a. p. bl. 18.

4) *Fruin*. Informatie.

„voirtijts, te weten over tsestich jaren en meer, een rae-
„minge gemaect was geweest bij die van de Hage an
„de eene zijde en die van Sceveninge en van Eyken-
„duynen an d'andere, in wat manyeren dat elc van dien,
„gelden en contribueren souden in de beden en subventien
„mijns genaden Heeren of andere ongelden; achtervol-
„gende welke raeming, die van Sceveninge mit die van
„Eykenduynen hadden altijd getaxeert en gezet geweest,
„van soolange dat geen memorie van menschen ter
„contrarie en was, *op sulcken tauwen grootheyt als zij nu*
„*gezet, zonder dat zij hoger getaxeert waren, dan van outs*
„*gewoonlick was.* Te weten die van den Hage *op die twee*
„(derde) *deelen* en die voorsz. van Sceveningen en Eyken-
„duynen dat *derdendeel*” ¹⁾. Of het deze plaats na 1514
ook beter ging, weet ik niet; doch dit is zeker, dat zij
later weer haar aandeel in verschillende lasten moest
bijdragen, want „alsoo die grave van Bossu enz....
„geordonneert hebben, dat om goede wacht bij nachte
„en dage langes die stranden te houden tegens die Geusen
„en Rebellen, continuelijken drie paarden langes die
„strand en zouden rijden, en dat daertoe souden contribueren
„en gelden de Dorpen van Eykenduynen, half Loos-
„duinen en Haeg-Ambacht ter tijt toe anders souden
„wesen geordonneert. Soo is't enz. enz. Actum den
„9 Julii 1571” ²⁾.

Van de twee adelijke ³⁾ huizen van half Loosduinen

1) *De Riemer*, d. I, bl. 29.

2) t. a. p. bl. 18. In de Ordonnantie van den Hove echter „dat men
„tijde van oorloge, ende als men vijanden veraeemt omtrent den strande
„van der zee boven die gewoonlick wacht viere sal” (16 Febr. 1546)
wordt alleen Scheveningen maar genoemd voor „twee viere” folio 238
verso, Memoriael-boek I van Mr. J. van Dam.

3) *Tegenw. Staat der Vereenigde Nederl.*, d. XVI, bl. 150.

heb ik vroeger reeds gesproken ¹⁾. *Westkamp* komt in een brief van 1422 slechts voor als „een woning mitter „husinge gelegen in 't Westambacht in den ban van „Zegbrouck, doch *Westerbeek* was een schoon slot ²⁾ „rondom in zijn gragten liggende, en voorheen voorzien „van vier toorenen met schietgaten tot bescherming en „tegenweer,... zulks dat men daaruit kan afnemen, dat „het in oude tijden al een tamelijk sterk kasteel moet „zijn geweest, schoon men niet en vind, dat het zelve in „de tijden van die bekende tweespalt van Hoeks en „Kabeljaauws ooit eenigen aanstoot heeft geleden”. Den 7 Januari 1430 werd er luidens eene opdracht van Dirk Jansz. aan Willem van Schagen de „hofstede *Vittelvoorde*” bijgetrokken, „eene wooninge met vier morgen lands, „luttel min of meer, gelegen op Vittelvoorde, strek- „kende van den breiden weg tot Jan Brubus woning toe”. In het vervolg droeg het dan ook den deftigen naam van „het kasteel genaamt *Westerbeek* en *Vitellervoorde* „mitten warande en boomgaerden”.

Bij brieve van 23 Maart 1457 verkocht Willem de Bastaard deze heerlijkheid ³⁾ aan Heer Johan van Lanoy, van Ruves van Bossut, stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Friesland, doch in 1490 was zij reeds weer in handen van Heer Willem Ruichrok, Ridder; en in de volgende eeuw kocht haar Heer Adam van Zegwaart, Leenman van Holland en van grootmoederszijde in de familie „van der Burch”, wiens afstammelingen den naam van *Westerbeek* aannamen.

Ook heb ik reeds vermeld, dat „de vroegere of latere

1) *Bijdragen*, d. XXIV, bl. 323.

2) *De Riemer*, d. I, vertoont het tusschen bl. 64 en 65 in plaat, zooals het *later* was.

3) Zoo wordt *Westerbeek* genoemd in een verlof 1453 door het Hof aan zijn buurman gegeven om op zijn land konijnen te delven.

„Graven twee kapellen onder Loosduinen gebouwd hebben „voor de bewoners dezer duinstreek, de eene ter eere „der *Allerheiligste Maagd* ¹⁾ in het westeinde; de andere „in het oosteinde in de reeds vroeg bekende *Heken- of „Eiken-duinen*” ²⁾. Doch wie is nu bepaald de stichter geweest van laatstgenoemde kapel? Op deze vraag geven de *Bijdragen* ³⁾ het volgende antwoord: „De kapellerie „Eyckenduynen was gesticht door *Willem III*, die Graaf „is geweest van 1304 tot 1337. Des anderen daags van „jaardag 1326 gaf de graaf de kapel aan den abt van „Middelburg om haar door zijne kanunniken te doen „bedienen. Jan van Diest, Bisschop van Utrecht keurt op „St. Joris 1327 de stichting goed”. Doch de schrijver dezer bijdrage heeft zich blijkbaar vergist, en zich niet meer herinnerd, wat hij een tiental jaren van te voren had medegedeeld, want deel II ⁴⁾ dezer zelfde *Bijdragen* noemde hij, naar het *Oorkondenboek* van Mr. Van den Bergh ⁵⁾, op het jaar 1299 eenen zekeren Stephanus, parochianus van Eikenduinen. Nu kan men wellicht zeggen, dat gemelde Heer een der pastoors is geweest van Monster, wiens rechtsmacht in spiritualibus zich toen langs de Noordzee evenver uitstreckte als het tegenwoordige Delfland, en dus ook over Eikenduinen; en ik geloof tevens inderdaad, dat zulk een bewering waarheid zou spreken, want hoe kon hij hier anders den naam voeren van *parochianus*; maar dit neemt toch niet weg, dat zijn optreden als Pastoor van laatstgemelde plaats, en *niet* van Monster erg vreemd zou schijnen, indien er te Eikenduinen nog

1) *Van Heussen*, Histor. sen not. episc. Ultraj. d. I., bl. 434.

2) *Bijdr.* d. XXIV, bl. 323.

3) d. XII, bl. 433 en 34.

4) bl. 191.

5) jaar 1299.

geen kapel had gestaan. Doch zeker, er stond daar toen reeds een kapel, niet gesticht echter door Willem III uit het huis van Henegouwen, maar door Graaf Willem II (den „illustrius rex Germaniae”, of „Romanorum”, gelijk zijne familie hem met zooveel voldoening prijst) uit het Hollandsche huis. En voor de waarheid hiervan hebben wij een ontegensprekelijk bewijs: het is een brief van koning Willems eigen neef Jan van Henegouwen, of met andere woorden Jan II van Avennes, die in 1299 reeds den kapelaan dezer kapelrie begiftigde en bovenstaande mededeeling met zeer duidelijke woorden verhaalt, want hij schrijft: „Wi Jan Grave van Henegouwen enz... „ontbieden onze rentmeester van Nore Hollant, die nu „es jof hier na wesen sal, dat hi haren Neven onsen „Capellaen van Heykendunen ende alle den ghenen die „daer na hem capellane wesen sullen elckes jaers gheven „van onsetweghen vijf pont Hollantscher penninghe, ende „drie pont Holl. tot enen paer cleder, uut onser lanthure „van Pinaker, jaerliker te Valkenburghe marct in te nemen, „wileke achte pont Holl. voorseyt onse lieve oom *Coning* „*Willem* gaf vor grave Florens ziele, sijns vaders, onse „oudevaders ¹⁾, dar God die ziele van hem beiden of „hebben moethe, met anders den renthen die hi settede „toet der vorseider Capellen *doe hiese stichten dede*. Omme „dat wi willen dat dese dinc gestade ende vastbliven „vor ons ende onse nacomelinghe, soe hebben wi disen „brief gezeghelt met onsen zeghelen, int jaer ons Heeren „Dusent tweehondert neghentich ende neghene up Sente „Mathijs vigilie (24 Februari) in die Haghe” ²⁾.

1) Floris IV was zijn grootvader, want hij was de zoon van Jan I van Avennes en van Aleyd van Holland, zuster van Koning Willem.

2) Oorspronkelijk op perkament; zegel verloren; oud archief van Zeeland No. 133. Zie Cartularium van Marienweerd, door J. de Fremery, bl. 44.

Daarenboven hebben wij nog een bewijs, dat de kapel reeds lang vóór Willem III bestond in den giftbrief van de Gravin Machteld aan den kapelaan van het hof te 's Gravenzande en aan dien van Eikenduinen; want „Nos „Machtildis, Comitissa Hollandiae notum esse cupimus „omnibus praesentem litteram visuris, quod nos pro „remedio animarum nostrae, et dilecti mariti nostri piaie „recordationis, Domini Florentii Comitis Hollandiae etc... „contulimus in eleemosynam totam terram, quae vulgariter „Gemeente nuncupatur, jacentem in officio (ambacht) de „Monstre juxta Hekendunen, praeter *tres morgas ad Capellaniam de Hekendunen in eleemosynam collatas*, assignantes ad supradictam terram X libras Hollandicas in „annuis redditibus ad Capellaniam Curiae in 's Gravesande „etc.... Datum apud 's Gravesande anno 1266 in vigilia „beati Matthaei Apostoli et Evangelistae” (20 September).

Wij weten dus thans zeker, dat Willem III de kapel niet heeft kunnen stichten, maar dat zij gesticht is door Rex Romanorum Willem II; die in 1247 verkoren werd en in 1255 sneuvelde; dat deze kapel derhalve ouder was dan die van den Haag, welke volgens *J. van Leiden* en de *Divisiechronijk* ¹⁾ eerst gebouwd werd door Floris V en dat de stichter al dadelijk, doch korten tijd daarna ook zijn moeder, voor het onderhoud van den kapelaan zorgden. Graaf Willem gaf behalve andere renten, die hij vastzette, alle jaren 8 pond Hollandsch waarvan 3 pond voor twee kleederen, en Gravin Machteld schonk 3 morgen land tot dat einde. Hoe kwam nu genoemde Jan II aan die fundatie van zijn oom? Misschien hing ook dit samen met de verandering, welke er in dien tusschentijd te Monster had plaatsgegrepen, want in 1276 schonk Floris V het patronaatsrecht der kerk, dat de

1) *J. van Leiden*, lib. 24 histor. cap. 17 en *Divisiechronijk* 19 cap. 15.

H. Ansfried aan het klooster Hohorst gegeven, maar dat de Graaf nu in ruil tegen Wellis ¹⁾ teruggekregen had, aan de abdij der Norbertijnen te Middelburg ²⁾, en dit zal niet zonder invloed gebleven zijn op het bedienen der kapel van Eikenduinen, want, zooals ik reeds gezegd heb, deze plaats stond onder de rechtsmacht van den Pastoor van Monster. Doch hoe dit ook zij, van 1299 af ontving althans de kapelaan weder de inkomsten, welke Koning Willem aan de kapelrie verleend had.

Het schijnt onzeker of de eerste *kapelaans* Benedicijnen waren en uit Hohorst gezonden werden? dewijl het onzeker is ³⁾ dat dit klooster de parochie Monster door eigen geestelijken liet bedienen; de latere echter, dit staat vast, behoorden, zooal niet van 1276, dan toch bepaald van 1326 af allen tot de orde van premonstreit.

De kapel had insgelijks tot *Patrones* de Allerheiligste Maagd. Aldus van *Heussen* en al de overige schrijvers op het voorbeeld van den Vicaris J. de la Torre, doch geen van hen allen vermeldt onder welken titel. De memorie van den Commys Dirck Crab ⁴⁾ gewaagt echter van Eikenduinen met deze woorden:

„L. Vrouwen Outaer van de 7 weën.

„Is ter eerste instantie
„prov. (misschien pro-
„visioneel, of provisie)
„gegeven aan den Pries-
„ter, tot het doen van
„Missen zonder dat de
„collacie aen ymand van
„des fundateurs geslacht
„voorbehouden wert”.

„Eene rente van XX £ Hollants
„op de helft van Sotters (of Fotters)
„wooning aldaer Pt. . . 15,0,0”.

1) In Noordbeveland.

2) De giftbrief is te vinden *Godsdienstvriend* „Westland”.

3) Pastoor Bauer en Pater van Lommel op boven aangehaalde plaats.

4) *Bijdr.* d. XV, bl. 46. Deze vicarie zal wel niet gesticht zijn door

En zouden wij daarin wellicht niet eene vingerwijzing mogen zien om de kapel toe te wijzen aan O. L. Vrouw ter Smarten? Hoe het zij, wij vernemen toch uit die mededeeling, dat er aan haar altaar een vicarie gesticht was van eenige H. Missen. Dit was niet overbodig, want naar het schijnt, was het inkomen van den kapelaan nog niet groot, al had hij, zooals wij straks zullen zien, een prove aan de hofkapel in den Haag. In lateren tijd zal dit wel beter zijn geworden, immers, zooals in 1581 volgens het getuigenis van *de Riemer* ¹⁾ bleek, „waren „er al redelijk veel kerkgoederen”. En geen wonder, want, zooals de Aartsbisschop de la Torre verhaalt, „(qui tyrocinium hic fecerit sacerdotii sui pastoralis, „deservituram hujus districtus ultro amplexus, superiorum „cum approbatione”) „pregnationes hodieque (1656) hic „fiunt frequentes a vicinis ob cultum Divae Virginis „patronae; devotio tamen hic etiam fuerat magna Sanctis- „simae Crucis salutiferae, fueratque sacellum ex obla- „tionibus peregrinantium in honorem B^{mae} Virginis Mariae „erectum” ²⁾. Of er hier dan misschien een miraculeus kruisbeeld geweest is evenals in de oude kerk te Delft, heb ik nergens kunnen ontdekken; het staat er trouwens dan ook niet vermeld; wel spreken echter de Staten van Holland van een „Cruysgilde”, en van „Cruys- „meesteren”, en waarom zouden wij er dan niet mogen bijvoegen: met hunne feesten en vicarie? Dit was immers algemeen zoo in die tijden en, zooals wij later zullen

de grafelijke familie; zij was toch niet gewoon als giften huizen, en nog minder hypotheken, of dergelijke renten op huizen te schenken.

1) d. I, bl. 22. Ook de Graven zullen zich hier wel niet onbetuigd gelaten hebben.

2) *Roomsch verhaal* in het *Arch. v. d. Gesch. v. h. Aartsb. Utrecht*. In het *Kerkel. placatboek* wordt echter deze bedevaart niet met name genoemd; wel die naar 's Gravenzande, Wilsveen en Bergen.

zien, had het gilde ook eenig inkomen. Van een wonderdadig Mariabeeld, het voorwerp der vereering van die bedevaartgangers, vinden wij evenmin gewag gemaakt, maar die bedevaart hield toch stand tot lang na de Hervorming en zelfs nog lang na 1656, want, gelijk *de Riemer* in 1730 verhaalt, „ofschoon van de kerk van „Eikenduinen niets is overgebleven dan een stuk muur „van den tooren ¹⁾, en eenige fondamenten van de kerk, „zoo komen er die van de omleggende dorpen nog *ten „huidigen dage* dikwijls een bedevaert doen, om de H. Maagd „te eeren, en aan te roepen, kruipende op handen en knieën „rondom en langs deze puinhoopen; ja deze plaatze is bij „de Roomsche-katholijken nog in zulken hoogagting, dat „de meeste burgers van die gezintheid in den Hage, en „daaromheen dit kerkhof boven alle andere tot hunne „begraafplaats verkiezen, zulks dat er van dezulke aldaar „meer dan in de kerken van den Hage ter aarde bestelt „werden” ²⁾.

Ook was, volgens het bovenvermelde *Roomsch verhaal*, *de nieuwe kapel* uit de offers dier bedevaartgangers opgetrokken. Zoo ten minste meen ik de woorden van den Aartsbisschop te moeten verstaan. *De Riemer* volgt de vertaling van *van Heussen* ³⁾, maar hij weet er dan ook geen raad mede, want hij schrijft: „Die ter bedevaart „quamen, waren gewoon eenig geld te offeren; uit welk „geld, zegt de bovengemelde schrijver, weleer *een kapel* „ter eere van de H. Maagd is getimmert, 't welk nogtans „niet te vermoeden is, dewijl dezelve Maagd reeds „patronesse van de kerk was, ten ware hij daarmede „verstaan wilde hebben, dat er in of aan de kerk nog

1) Nog heden is er een brokstuk van over.

2) In plaat heeft hij dit ook voorgesteld, d. I, tusschen bl. 26 en 27.

3) t. a. p. bl. 20.

„een afzonderlijk kapellerie ter hare eere gestigt zoude „zijn”. Die afzonderlijke kapellerie kunnen wij echter wel missen. De nieuwe ¹⁾ kapel schijnt een nog al groot en stevig gebouw geweest te zijn, ten minste te oordeelen naar het stuk van den toren, dat na de afbraak nog is blijven staan; als zij geweest is, zooals zij op de plaat van *de Riemer* ²⁾ wordt voorgesteld, dan beteekende hare vorm niet veel; maar zij was toch van „eenen redelijk „hogen tooren voorzien” en zooals wij straks zullen hooren geconsacreerd. Met het kerkhof „begreep zij in den omtrek „de grootte van een hond en vijf roeden volgens de „meeting van den jaare 1556”.

Zooals wij reeds vernamen, werden er in 1730 meer katholieken te Eikenduinen begraven dan in de kerken van den Haag, doch dit buitenkerkje diende niet eerst na de hervorming, tot begraafplaats, neen, ook voor dien tijd werden er de opgezetenen van dit ambacht ter ruste gelegd. Ook dit hebben de Staten van Holland in hunne eigenaardige taal bewaard, want 15 Februari 1586 schreven zij aan de inwoners van Loosduinen: „Alsoo „ten tijde van 't Pausdom de buyren van Loosduynen „plagen hare dooden te begraven, eensdeels in de kercke „tot Monster ende *eensdeels in de kerke van den Hage* „en *Eykenduynen*, sonder dat de dooden plagen begraven „te worden in den Convente van Loosduynen”. Gelijk aanstonds blijken zal, ontving Eikenduinen het recht daartoe bij zijne verheffing tot parochie.

Ondertusschen dan had 's Gravenhage zich al meer en meer naar den kant van Eikenduinen uitgebreid en de menschen, die daar woonden, konden dus hunne stedelijke

1) Waarschijnlijk is zij gebouwd, voordat Eikenduinen tot parochie verheven was.

2) d. I, tusschen 20 en 21.

parochiekerk niet zoo gemakkelijk bereiken om er de H. Mis bij te wonen. Graaf Willem III, die dit zeker vernomen had, en die nog altijd het begevensrecht der kapel van Eikenduinen bezat, begreep dan ook, dat het verkieselijker was, ten einde die geloovigen in staat te stellen beter hunne godsdienstplichten te vervullen om Eikenduinen tot een afzonderlijke parochie te maken en de kapel te verheffen tot een parochiekerk. Wellicht had hij daarvoor ook nog eene andere reden. Zooals *de Riemer* immers verhaalt ¹⁾ „is het zeker, dat de kapellaan van „Eikenduinen al in zeer vroege tijden één der vier „priesteren was, die de kapel ten Hove bedienden, en „op zijne beurt, als de Graaf of Gravinne in den Hage „was, het middagmaal aldaar genoot”. Welnu thans was de dienst van dien kapelaan, waarvan één der vroegere Graven een prove gemaakt had, niet meer noodig, omdat er in den Haag reeds een goede twintig jaren lang een tweede en wel eene parochiekerk bestond ²⁾, wier geestelijken de taak van den bovengenoemden kapelaan nog gemakkelijker konden vervullen en misschien ook meer behoefte hadden aan die prove dan hij. Hoe dit zij, de Graaf wilde gemelde prove aan den kapelaan van Eikenduinen ontnemen, en meteen afschaffen het thans overbodig geworden godvruchtig gebruik der vroegere Graven om hem aan zijne tafel te noodigen, een gebruik dat door verloop van tijd min of meer verplichtend voor hen geworden was ³⁾. Hij zond dan in

1) d. I., bl. 19.

2) Zie *Bijdr.* d. I., bl. 71.

3) Naar het schijnt schafte de Graaf dit gebruik ook af voor de andere geestelijken, die de hofkapel bedienden, maar in 1355 voerde Willem van Beieren het weder in bij den volgende brief: „Hertog Willem van Byeren „doen condit allen luden, dat wi onse vier Capellanen van onser Capellen „in den Hage gracie gedaen hebben en doen met desen brieve, en geordon- „neert, so welcke twee Capellanen gehort die weke te verwaeren van

1326 ¹⁾ den volgende brief aan den abt van Middelburg:

„Wi Willem Grave van Henegouwen enz. maken condit „allen luden, dat wi onsen lieven en getrouwen Heeren „Niclays den Abt van Middelburch, der meenen Convent „aldair en horen nacomelingen om Goiden en ziere „gebededer moeder en om trouwen dienst, die ons „dese Abt voirsz. gedaen hevet, en noch doen sal, en „omdat wi willen datter een Parochiekerke worde, gegeven „hebben en gheven onse Capelrie tote Ekendunen met „alle goede en recht datter toe behoirt, in manieren soe „wanneer Florens, die nu die capelrie hevet, stervet of „dat hise vrilike opghevet, datre dan die Abt daer t'enden „sal doen verdienen mit eenen ²⁾ *fere* Canonnike en hi „sal verwerven an die Biscop van Utrecht, dat dese „Capelrye worde eene Prochie-kerke, ende dit sullen „wesen die palen van deser Prochie-kerke van den moer- „sloet en den *stoeldam* ³⁾ westwaerts tot Loesdune Lane

„Missen, Vesperen en Capelrie, die sullen *eene maeltijt des smorgens* alle „daegen in onse Hof eten, also lange als wij of onse Sellinne aldair jegen- „woirdich sijn, duerende tot onsen wedersseggen. In oirconde enz. desen „brief besegelt met onse zegel. Gegeven in den Hage op St. Victoersdach „in 't jaer ons Heeren duisent drie hondert en vijf en vijftich.

„Jussu Domini Comitiss.

„Presentibus Dominis Florentio de Borsselen, Milite, et Hugone Popponis, „Presbytero”.

De Riemer begrijpt van dit godvruchtig gebruik volstrekt niets, want hij schrijft dit toe aan het indringen der geestelijken, terwijl het toch niets anders was, dan dat zij na de H. Mis het ontbijt aan het Hof gebruikten, als zij daar later nog weer andere diensten moesten verrichten. Bij het weder invoeren van dit gebruik, kwam het bijgeloof dus in het geheel niet te pas.

1) *Bijdragen* d. I, bl. 108, geven ook aan 1326. De Heer J. de Fremery, Cartularium van Marienweerd heeft echter 1327.

2) Aldus *de Riemer*, d. I, bl. 19. De *Bijdragen* en de Fremery t. a. p. hebben daarvoor in de plaats „*Synre*”, wat veel beter is.

3) Zoo *de Riemer* t. a. p. De Heer de Fremery heeft hier „*Scoldam*”. De *Bijdragen* deelen den brief niet tot zoover mede. Wat het oorspronkelijke woord geweest is, heb ik niet kunnen opsporen.

„toe en voirt streckende alsoe verre alsoe Hage-Ambocht
„gaet, Ende omme dat wi willen dat dese gifte stade
„en vaste blive ewelicke sonder gebrec van ons en van
„onse Nakomelingen, soe hebben wi desen brief open
„besegelt met onsen zegele, Gegeven in die Hage des
„anderdages na jairs dage (nieuwjaardag) in 't jaer ons
„Heeren duisent drie Hondert ses en twintich.

„Per Dominum Comitum, Abbatem de Middelburch,
„Johannem de Polanen et Engelbertum”.

De Graaf had dezen brief gegeven op verzoek van den gemelden abt ¹⁾; geen wonder dus, dat hij zijn aanbod gaarne aannam. Van te voren schijnt echter de onttrekking der prove en het afschaffen van den maaltijd met den abt besproken te zijn, want, terwijl de Graaf er in het geheel geen melding van maakt, keurt de abt ze in zijn brief goed; immers hij schrijft:

„Wi Niclaus bi der genaden Goeds Abt van onser
„Vrouwen Cloister van Middelburg van der Oerden van
„Premonstreyt maken condit allen luden, want onse lieve
„Heer Grave Willem van Henegouwen enz. omme Goids
„wille en bi onzen versoecken ons en onse Cloester voersz.
„van Middelburg te gratie gedaen hevet en ghegeven
„ewelicke te bliven sine Capelle te Eyckendunen, om een
„parochiekerke dair of te maken in dier manieren dat we
„se na Heeren Florens doit of vryer resignatie diese nu
„besiget ²⁾, sullen doen verdienen en berechten med eenen

1) Over de vraag, (die geen vraag is, omdat *Reigersberg* verkeerd verstaan is) of Koning Willem in 1250 aan de abdij van Middelburch het recht gaf om alle opengevalen kerken te bezetten, zie de *Riemer*, d. I, bl. 326, waar van *Heussen* ook verzekert op gezag van ongedrukte brieven der St. Michiels abdij te Antwerpen, dat zij dat recht ten minste behouden had op de St. Jacobuskerk in den Haag, op de kapel van Eikenduinen en op de „St. Anthonis kapelle te Schevelingen”.

2) diese nu besiget? Zie dezen brief verderop.

„onser Canonnike, alsoe als ons Heeren des Graven
„opene brieve daer op spreken die hi ons gegeven hevet,
„soe verlyen wij en verbinden voir ons en voer onsen
„Cloester voersz., dat zoe wie die Capelle van Eyken-
„dunen voirsz. of die Prochiekerke aldaer als 't eene
„Parochie gemaect es van onsen Canonniken verdienen
„en verwaren sal, *gheen recht eysschen noch hebben en sal*
„*van der provende in die Haghe te haelen of te Hove*
„*teeten*, als onse Heer die Grave of onse Vrouwe die
„Gravinne dair wesen sullen, en dair of scelden wi voir
„ons en voir onsen Cloester voirsz. en voir den gheenen
„die ze bezingen sal onsen Heer den Gravs quite, med
„onsen brieve bezegelt mit onsen zegele, Gegeven te
„Dordrecht op den dertien (dertien dagen na kerstmis
„en dus Driekoningen) avont in 't jaer ons Heeren duysent
„drie hondert ses en twintich”.

In of omtrent 1330 was Heer Florens, de in den brief van den Graaf genoemde kapelaan, naar alle waarschijnlijkheid gestorven, althans de abt van Middelburch schreef in dien tijd aan den *Bisschop van Utrecht, Jan van Diest* ²⁾, om de genoemde kapel tot een Parochiekerk te verheffen en deze dan ook de daarmede verbonden rechten te verleenen. Op dit schrijven ontving hij 28 Juli 1331 het volgende antwoord:

„Johannes Dei gracia episcopus Trajectensis etc.
„cum sicut accepimus homines parochiani ecclesie vestre

1) Na den dood van Jacobus van Ontshoorne benoemde Paus Joannes XXII op aanhoudend verzoek van den Graaf van Holland, van den Hertog van Brabant en van den Graaf van Gelderland dezen proost van Kamerijk tot Bisschop van Utrecht in 1323. Hij was de 45^e en bleef dit 17 jaren. *Chronic. de Trajecto et ejus episc. Ant. Matthaens Analecta d. V, bl. 346.* Zooals uit de rekeningen van zijn eerste H. Mis blijkt, (Mr. S. Muller, *Regist. en Rek. van het Bisdom van Utrecht d. I, bl. 18*) was hij pas in 1327 priester gewijd.

„parochialis in Haga, dicte nostre dyocesis, in confinio
 „capelle de Ekendune, infra limites dicte parochialis ecclesie
 „et sue parochie erecte ¹⁾, dotate, consecrate, ad vos perti-
 „nentes similiter commorantes, propter certa impedimenta
 „non possint, ut decet, dictam suam parochialem ecclesiam
 „commode visitare, eorumdem hominum necessitate, vestra
 „quoque instantia inclinati, ut vos consideratis considerandis,
 „vocatisque, qui fuerint vocandi, si aliud non obstat
 „canonicum impedimentum, dictam capellam in ecclesiam
 „parochialem erigere, sibi que ille [? illius] parochie limites
 „constituere, sibi que sepulturam ecclesiasticam, baptisterium,
 „et alia jura parochialia indulgere.... Datum Trajecti die
 „Sti Pantaleonis anno Domini millesimo trecentesimo
 „primo” ²⁾. Tot zoover de Bisschop.

Bij de Riemer zegt „de schrijver der Delftsche oud-
 „heden ³⁾ dat deze kerk eertijds stond onder de Parochie-
 „kerke van St. Jacob in 's Gravenhage, daar de Pastoor
 „der gemelde Parochie-kerke zijne kapellanen na toe
 „zond, en dat dezelve Pastoor alleen gerechtigd was om
 „de Paasch-communie, het sacrament de huwelijks en het
 „laatste olyzel aan die van Eikenduinen te bedienen”.

In zijn Histor. ceu notit. episc. haalt hij echter letterlijk
 het Roomsche verhaal van de la Torre aan, dat luidt: „Am-
 „plam habuerit Eykenduna ecclesiam nunc dirutam,
 „attamen sacellum tantummodo fuerit ecclesiae parochialis
 „Sti Jacobi Hagiensis, hucque a pastore dictae ecclesiae
 „sacellanos mitti solere, atque Eykendunenses ad com-
 „munionem paschalem faciendam, matrimonia contrahenda

1) Zouden wij uit dit woord „erecta” wellicht niet mogen opmaken, dat de nieuwe kapel sedert 1327 was gebouwd, anders was zij immers niet opgericht in de parochie van den Haag, maar in die van Monster.

2) J. de Fremery, Cartularium van Marienweerd.

3) in octavo, bl. 431.

„et extremam unctionem petendam praefata in parochia
 „Haga-comitana teneri solitos” ¹⁾.

In den beginne bij hare stichting stond zij zeker onder den pastoor van Monster; zijne kerk was de moederkerk, evenals Naaldwijk de ecclesia matrix was der kapel van Heymond, en vandaar dat Heer Stephanus voorkomt als parochianus de Eyckenduynen. Sedert den giftbrief echter van Willem III van Henegouwen schijnt zij bij de kerk van den H. Jacobus behoort te hebben, waarom de Bisschop van Utrecht haar dan ook noemt, gelijk ik reeds opgemerkt heb, „infra limites dicte parochialis ecclesie et sue „parochie erecte”. Met dit schrijven uit het Sticht werd zij ongetwijfeld een parochiekerk, en van dien tijd zal dan ook gewis het begraven dagteekenen, waarvan de Staaten van Holland gewagen, alsmede zullen van toen af bestaan hebben de kerk- en H. Geestmeesters, van wien zij herhaaldelijk spreken. Later, en wel niet lang daarna schijnt zij weer een bij- of ten minste een hulpkerk geworden te zijn van den Haag, want al wordt Heer Roland, die haar in 1338 ²⁾ bediende, slechts „kapellaen te Eyckenduine” genoemd, hij zal toch wel rector der kapelre geweest zijn, zooals Heer Boudewijn, betiteld wordt, die ze in 1347 waarnam, en dit woord „rector” veronderstelt toch zeker meer dan een kapel, waarin van tijd tot tijd de H. Mis voor de geloovigen gelezen wordt. Naar alle waarschijnlijkheid zullen die Heeren dan ook, evenals vroeger de kapelaans, hun verblijf gehouden hebben te Eikenduinen ³⁾, althans Heer Gilliszoon, kanunnik te Middelburg, werd op Dinsdag

1) Arch. aartsb. Utr. dl. I, bl. 107.

2) Bijdr. d. II, bl. 191. Waarschijnlijk stond deze verandering in verband met den dood van Willem III, want hij stierf in 1337.

3) De plaats tegenover het kerkhof (op welk kerkhof vroeger de Maria-kapel stond) draagt dan ook heden nog den naam van: „het klooster”.

na oculi 1387 tot bediening der kapellerij voorgedragen, doch niet door den Pastoor van 's Gravenhage, maar door den abt van Middelburg. Of deze echter in het vervolg geen personeel meer had om haar te bedienen, weet ik niet, doch het is zeker, dat zij tegen de tweede helft der 16^e eeuw waargenomen werd door Mattheus Henrici van Heeswijk, die tevens kapelaan was in den Haag. Ook haar laatste kapelaan was tegelijk kapelaan in de Hofstad. Doch wat is er nu van „het halen” der H. Paaschcommunie in 's Gravenhage? Zooals *Fruin* mededeelt ¹⁾, getuigde „Claes Bouwenszoon van der oerdene „van den abdij van Middelburch in Zeelant, oudt 40 jaer, „pastoor in den Hage, datter alsnu zijn omtrent 3800 „of 3900 communicanten, die te Hove behoeven niet „gereeckent; ende in de voors. communicanten zijn „begrepen Eyckenduynen mit half Loesduynen”. In 1514 behoorden deze laatsten dus tot de parochie van den Haag en moesten daar hunne parochieplichten vervullen, doch dit zal, ten minste te oordeelen naar het bovenstaande, ook wel het geval geweest zijn sedert na den dood van den goeden Graaf de parochie Eikenduinen opgeheven werd.

Het aantal communicanten bedroeg in 1477 en 1496 een kleine tweehonderd; in 1514 een 160 of 170.

De priesters die de kapel bedienden, hebben wij bijna allen reeds genoemd, althans voor zoover wij hunne namen kennen: zij waren:

1299. *Stephanus*, parochianus. Oorkond. 1299.

1323. 20 Juni, *Andries*, Priester en canonic in het klooster te Middelburg in Zeeland en capellaen te Eyckenduyne.

1326. *Floris*, die nu die capelrie heeft.

1) *Informacie* bl. 340.

1338. *Roland*, kapellaen te Eyckenduine.

1347. *Boudewijn*, rector der kapelre te Eyckenduine.

1387. Dingsdag na oculi. *Laurens Gillesz.* can. Middelb. door den abt Hugo voorgedragen tot de bediening der kapellery van Eyckenduyn. Invent. van Zeeland, passim. ¹⁾

1548. *Mattheus Henrici van Hees*. Hij was tevens kapelaan in den Haag, en in genoemd jaar Proost of overste van Bethlehem ²⁾ (ook Barbaraconvent genoemd, of het arme zusterhuis, een Norbertinessen-klooster in het Westeinde op den westhoek van de Assendelft-sstraat aldaar). Bij een abtskenze te Middelburg won hij het in stemmen van zijn pastoor Mr. Vincentius Hugonis Muloch, en hij verkreeg de prelature, in 1549, zegt van Heussen ³⁾, die hem Matthias van Heeze noemt.

1572. *Joannes Drisius*. Deze was de laatste kapelaan vóór de Hervorming, en ook één der laatste kapelaans van 's Gravenhage, die met bovengenoemden Pastoor Muloch en den Pastoor van Scheveningen, Wilhelm. van Rijn, toen al de overige geestelijken op de vlucht gingen, trouw in de stad bleef om in stilte de geloovigen van den Haag, en ook die van Eikenduinen voor afval te bewaren, ze te versterken en te bemoedigen tot den strijd. In 1579 of 80 moest ook hij ten gevolge van de zegepraal der hervorming de kerk en de pastorie verlaten, en werd hij, even als zijn pastoor, op een sobere alimentatie of jaarwedde gesteld.

Welke zijn nu de verdere lotgevallen van het westambacht van den Haghe? Geen enkele schrijver spreekt er van (ten minste onder degenen, die wij hebben kunnen

1) *Bijdr.* d. XII bl. 433 en 34.

2) t. a. p., d. I, bl. 75.

3) *Hist. et notit. episc. Middelb.* d. II. Deze heer Mattheus zal dus beter in staat zijn geweest „omme wereltlijke zaken t'administreren”.

doorzoeken) maar bepaald zijn het dezelfde, als die het Westland moest ondergaan. Wederdoopers ¹⁾ en beeldenbrekers zullen Eikenduinen al evenmin ontzien hebben, als zij volgens van *Alkemade* „die abdie van Loesdunen” spaarden, doch de kapel heeft het Haagsche gepeupel toch niet afgebroken; dit durfde het gewis niet aan, omdat de Spanjaarden nog tot in 1576 's Gravenhage bezet hielden. Neen, die daad bleef bewaard voor „de „Staaten van Holland”. Den 2 September 1580 viel dan ook het besluit: „Is voorts verstaan dat bij advys van „de Magistraat van den Hage de kerke tot Eykenduinen „onnodig is, en daaromme niet gerepareert zal werden”. De kapel werd dan ook zoo spoedig mogelijk voor afbraak verkocht. Honderd en tachtig gulden werd er voor geboden, en voor *f* 180 werd zij gegund, maar zij had ook veel geleden, want als reden, waarom zij afgebroken moest worden hadden de Staten den 7 Juni reeds aangegeven: „overmids *de groote onkosten* die tot Eykenduynen met kleyne vruchten in 't repareeren van de „kerke aldaar, souden gedragen moeten worden”. De kerkmeesters en bureu zonden dadelijk een verzoekschrift aan de Staten om de kerk met toren te mogen behouden met aanbod om de *f* 180, waarvoor zij verkocht was, zelve op te leggen, maar het baatte niet; de Staten zetten er een boete van 50 ponden op, als zij vóór kerstmis niet was weggebroken, want men leest „den 13 December „1580: de Staten van Holland hebben geordonneert, dat, „niet tegenstaande het verzoek van kerkmeesters, buyren „en inwoonders van Eyckenduynen, dat de Capelle aldaar „zoude mogen blijven ongedemolieert, mits betalende de

1) Zie *Bijdr.* d. XXIV, bl. 440. Die Vincente Adr. dr., welko met haren man te Naaldwijk de vergaderingen der Anabaptisten had bijgewoond, en uit den Haag en Haag-ambacht verbannen word, schijnt hier gewoond te hebben.

„penningen daar voor belooft, dezelve Capelle zal worden „gedemolieert, voor kerstmis toekomende *op poene van „50 ponden van XL grooten, achtervolgende de condities „daar van gemaakt*, mids dat de predikstoel en banken „gelevert zullen worden *agtervolgende dezelve conditien, „binnen de kerke van Loosduynen*”. Denzelfden dag nog schijnen zij weer een zelfde verzoek tot de Staten gericht te hebben, want 14 December ontvingen zij het volgende antwoord: „Op 't verzoek van de gemeene buuren en „inwoonders, om haar kerke en tooren te mogen houden „staande, mits opleggende de 180 guldens, daarvoor „dezelve is verkogt, is geappostilleert als hier na volgt:

„De Staten van Hollant verklaren, dat met de demolitie „en afbrekinge van de kerk en toorne in dezen geroert, „geprocedeert sal worden voor kersmis toecomende, agter- „volgende *het contract dat met de koopers diesaengaende „is gemaekt*, en hebben de Staten voorn. voorts geordon- „neert en ordonneeren bij desen, dat agtervolgende tzelve „contract de predikstoel en andere gestoeltens, Latrijne „en Cat-banken, wesende binnen de voorsz. kerke, geleverd „sullen worden in handen van de kerkmeesters van „Loosduynen, om in de kerke aldaar geaccomodeert te „mogen worden als na behooren”.

Zouden de Staten soms bevreesd geweest zijn, dat de katholieken achter die kerkmeesters en bureu stonden om zich van die kerk ter uitoefening hunner „paepsche „stouticheden” te verzekeren. En zou men daarom haast gemaakt hebben met de demolitie en de afbrekinge der Capelle? Hoe het zij, de kerkmeesters schenen meer invloed bij de koopers gehad te hebben dan bij de Staten, want niettegenstaande al hun resoluties en apostilles, niettegenstaande de 50 ponden boeten, vóór kerstmis werd de kapel niet verwoest. Zouden de Eikenduiners wellicht ook de demolitie belet hebben in de gedachte,

dat alles met den tijd verandert? De Staten althans waren boos en vorderden het volgende jaar de gestelde boete met last om ze bij weigering door gijzeling te innen. Immers den 4 Juni namen zij deze resolutie: „de Staten „hebben alsmede noch belast en geordonneert, dat de „kerke tot Eykenduynen sal worden afgebroken en gede- „molieert, en ten eynde het zelve met den eersten mag „worden geeffectueert, hebben de Staten voorn. geautho- „riseert en gelast, lasten en autoriseeren bij desen den „Bailliu en Gerechte van den Hage met der daedt te „doen procederen tot demolitie en afbreeking van „deselve kerke; ende hebben voorts de Staten geordon- „neert den Remonstrant, alhier bij gijzeling te innen en „te executeren aan de kerkmeesters van Eykenduynen de „boete van vijftig ponden van XL grn. 't pond in desen „geroert, en de penningen daaraf te bekeuren ten behoeve „van het arme weeshuis in den Hage”.

Dit hielp beter; in 1581 werd de kapel afgebroken, uitgenomen, naar het schijnt, de toren, of ten minste een gedeelte van de fundamenteen, en toen de abdijkerk van Loosduynen weder opgebouwd was, werd ook de preekstoel daar heengebracht met al wat men er van de meubelen kon gebruiken.

In Loosduinen had zich vóór 1580 eene gemeente gevormd, hoe klein dan ook, „vol ijver en devotie tot „vordering van den nieuwen dienst Gods, en vermeerde- „ring van zijn Heilig woord”. Ook dit vinden wij vermeld in een resolutie der Staten, en wel in die van 7 Juni 1580, waarbij „de buuren van Eikenduinen met die van „Loosduinen vereenigt en onder eene Parochie gebragt „wierden” ¹⁾. Die resolutie toch vangt aldus aan: „Op „'t verzoek van de gemeene buyren van Eykenduynen

1) *De Riemer* d. I, bl. 23.

„en Loosduynen 't woord des Heeren beminnde en „althans (nu) hoorende in een kleyne onbequame plaetse „binnen Loosduynen; is geapostilleert enz.” Hoogst waar- schijnlijk was Jo. Meurs(ius), de vader van den Leidschen professor Meursius, van wien ik gesproken heb in mijne bijdrage Loosduinen ¹⁾, de hagepreëker die dat kleine kuddeke te samen had gebracht? In 1576 ten minste ²⁾ was hij uit het klooster „D. Mariae et 12 Apostolis „dicatum” der Regulieren kanunniken te Utrecht geloopt, en had hij zich naar den Haag begeven, „praecoque „verbi divini in pago Losdunensi factus, sartricem duxit „Harlemensem, e qua genuit Joannem, natum anno 1579”, en deze staat overal als „Loosduiner” te boek.

Wat is er nu van de bezittingen der kapel geworden? Nog vóór de kerk hadden de Staten die ten behoeve van het gemeene land aangeslagen; want den 23 Maart 1579 namen zij het volgende besluit:

„De Staten van Holland hebben gecommiteert en „committeeren bij dezen Cornelis van Coolwijk ontfanger „als superintendant van de goederen en inkomsten van de „kerke, Cruysgilde en H. Geest te Eyckenduynen ³⁾, mits „gaders tot den ontfang en administratie van dien, mits „daar af verantwoordende met de andere penningen van „zijnen ontfang, en zal voorts den voornoemden ont- fanger „doen voorzien op de vordering van de inkomsten van „dien, zulcx hij bevinden zal te behooren”. Tot zoover de Heeren Staten, doch ook hierbij waren de Eikenduiners niet, ja, nog minder dan bij de kerk geneigd voor de Edelmogenden het hoofd te buigen; zij gaven de bezit- tingen volstrekt niet over, en lieten van Coolwijk maar

1) d. XXIV, bl. 379.

2) *Histor. cen. not. episc.* d. I, bl. 103.

3) Armenfondsen.

schrijven en opeischen. De Staten zagen zich dan ook genoodzaakt bij het toestaan van de abdijkerk en van „een bequame woonplaetse voor haar Predikant” er op terug te komen, want zij schreven aan de Loosduiners: „..... Welverstaande dat binne de voorsz. kerke van „Loosduynen des Heeren woord verkondigt, gepredikt „en dienst Godts gedaan zal worden, zoo wel tot behoef „van de gemeene buyren van Eykenduynen als Loos- „duynen, agtervolgende *’t versoeck van de gemeene buyren „van Eykenduynen voorsz., overmids de groote onkosten „die tot Eykenduynen met kleyne vruchten in ’t repareeren „van de kerke aldaar gedragen souden moeten werden, „ende bequame gelegentheyt van de plaetse en kerke „tot Loosduynen voornoemd en dat de Predikant aldaer „over syn jaerlycx onderhoudt als andere Predikanten „ten platten landen van wegen de Staten bij haren ont- „fanger betaelt sal worden behoudelyk dat d’inkomsten „van de kerke tot Eykenduynen mitsgaders het kruysgilden „aldaar gestelt sullen worden ende blijven in handen van „den ontfanger Coolwijk, om bij hem als superintendent „aangeslagen en geadministreert, en daar af verantwoord „te worden agtervolgende de voorgaande brieven van „Commissie bij de Staten voornoemt den 23 Maart 1579 „daartoe verleent, blijvende de goederen van den H. Geest „tot Eykenduynen tot behoef van de armen aldaar, (die „goederen lieten de Staten dus nu vallen) ordonneerende „en bevelende daaromme de kerkmeesteren van Eyken- „duynen en alle andere, des nodig sijnde, hen hier nae „te reguleeren”. Dit geschiedde den 7 Juni 1580. Doch ook nu wilden zij niet weten van dat overgeven, en van dat betalen van den predikant „van wegen de Staten” trokken zij zich ook al niets aan; zij waren thans meerder in getal dan vroeger en daarom zeker waagden zij het zelfs, zich tegen van Coolwijk te verzetten en hem allerlei*

beleedigingen naar het hoofd te werpen, maar thans traden de Staten dan ook weder op met dezelfde middelen, welke hen reeds tot de overgave van de kerk genoodzaakt hadden, want den 19 Augustus 1580 ontvingen de Eikenduiners het volgende schrijven: „De Staten van „Holland verstaan hebbende, dat den ontfanger Cornelis „van Coolwijk in ’t volkomen en achtervolgen van sijnen „last en commissie van den 23 Maert 1579 en den 7 Juni „laetstleden, aengaende den ontfang van de goederen van „de kerke tot Eykenduynen en de Cruysgilden aldaer bij „de kerkmeesters, Cruysmeesteren en H. Geestmeesteren „van Eykenduynen groote obstacle en onwilligheden worden „gedaen en bewezen, zulx dat dezelve hen ook niet ont- „zien bij verscheide acten te protesteren van oppressien, „gewelden en atroce injurien, hen te versetten tegens „d’insinuatien, sommatien en gijselingen, die bij den „ontfanger voorn. gebruykt moeten worden, omme te „komen tot kennisse en ontvang der zelve goederen en „daarenboven dezelve gijseling te violeren tot groote „verachtinge van de Staten, hebben als nog den voorn. „Ontfanger expresselyk belast en geordonneert bij de „voorn. wegen en middelen, ook van apprehensie, is het „nood, te procederen ter tijd toe deselve ontfanger sal „hebben gerecouvreert alsulke Registeren en blaffaerden, „brieven en andere munimenten daer toe dienende, als „de voorn. kerkmeesters en kruysmeesteren ofte haere „gecommitteerde Rentmeesters eenigzints onder hen sullen „mogen hebben, of sullen weten te bekomen, als ergens „bij haere kennisse verborgen zijnde; en ingevalle de „voorn. kerkmeesters en Cruysmeesters hen bij eede soude „willen purgeren, ’t gunt voorsz. is niet te kunnen „effectueren, sal den ontfanger voornoemt henlieden mogen „constringeren, om van nieuw te dressereren behoorlijke „quohieren van ’t voornoemde inkomen met verklaringe

„onder den behoorlijken eed, dat bij haere kennisse tot „de voornoemde kerke en kruysgilde niet meer goederen „behooren, dan in de voorsz. quohieren sullen zijn „verklaert”.

Van hunne beschikkingen over de H. Geestgoederen, hadden de Staten al evenmin genoeg. Zij werden zoo slecht beheerd, en er was zoo weinig opzicht over de armen, dat zij zelven zich den 15 Februari 1586 gedwongen zagen de armenzorg op zich te nemen en te ordonneren: „voorts soo sullen de Diaconen of Ommegangers „in de predicatie voor den armen terstondt na de eyndigginge van deselve predicatie bekend maken het gunt „ter selver tijd ingekomen is, daer van ende van de „uytdeeling derdelselve ende van 't geene den armen aldaer „volgt *van de rantsoenen van de verpachtinge* van de „gemeene middelen en van andere armen penningen „aldaer, bij den Predikant gehouden sal worden Register „en rekening, waer na een ygelijk hem gehouden sal „wesen te reguleren”.

Ik heb reeds gezegd, dat het aantal afgevallenen in den beginne maar klein was, en mij dunkt dit blijkt ook uit de stukken te dier tijde van de Staten uitgegaan, want zij spreken slechts van de bureu, en van de bureu het woord des Heeren beminne; en op het verzoek om een grooter en geschikter plaats tot vordering van den dienst Gods, beloven zij hun wel een bequame plaats tot haer kerk, maar van een grootere kerk wordt geen enkel woord gerept. Doch zij zullen wel gezorgd hebben, dat het zoodra mogelijk vermeerderde, want het land, de woningen, en de huizen, waarover zij beschikken konden, zullen zij wel verhuurd of verkocht hebben aan die van den nieuwen godsdienst. Tot in 1579 of 80 (maar denkelijk tot in 1579 slechts) konden de katholieken nog altijd, zooals wij gezien hebben, hunne plichten in hun

eigen parochiekerk te 's Gravenhage vervullen; daar was ook hun laatste kapelaan; en waarschijnlijk bleef hij er ook, nadat hij met zijn Pastoor uit de kerk en de pastorie verdreven was; bij den meer en meer toenemenden afval en bij de allerwege heerschende verleiding hadden zij dus een byzonder voorrecht, want ongetwijfeld hebben hunne vorige herders in die dagen wel alles, wat zij vermochten, in het werk gesteld om hen te versterken en te bemoeiden; en misschien is het dan ook daaraan te danken, al keerde in verloop van tijd nog de een en de ander den alouden godsdienst den rug toe, dat de meerderheid hem toch getrouw bleef.

Hpendam.

A. DRIESSEN.